

**ELKE PROVINCIE
EEN EIGEN
GOUDEN EEUW**

**ELKE
PROVINCIE
EEN EIGEN
GOUDEN
EEUW**

**DE BLOEIPERIODES VAN NEDERLAND
7DE - 21STE EEUW**

Onder redactie van Louis Sicking

2024 Prometheus Amsterdam

© 2024 Louis Sicking (red.) en de auteurs
Omslagontwerp Jan van Zomeren
Lithografie afbeeldingen BFC, Bert van der Horst, Amersfoort
Zetwerk en opmaak Willem Morelis
www.uitgeverijprometheus.nl
ISBN 978 90 446 5306 9

Inhoud

De Gouden Eeuwen van Nederland	
LOUIS SICKING	7
Friesland	
De Gouden Eeuw van het Friese koninkrijk (7de-8ste eeuw)	
HAN NIJDAM	23
Zeeland	
De Gouden Eeuw van de Vikingen (9de eeuw)	
BERNARD MEIJLINK	43
Utrecht	
De Gouden Eeuw van de kerk (9de-11de eeuw)	
ELS ROSE	63
Limburg	
De Gouden Eeuw van het Nederlands (12de-13de eeuw)	
ALEX KERKHOF	83
Flevoland	
De Gouden Eeuw van de Zuiderzee (13de eeuw)	
YFTINUS VAN POPTA	97
Overijssel	
De Gouden Eeuw van de Hanze (14de-15de eeuw)	
LOUIS SICKING	115

Gelderland	
De Gouden Eeuw van de spirituele vernieuwing (14de-15de eeuw)	
RONALD DE GRAAF	135
Brabant	
De Gouden Eeuw van de Bourgondiërs (15de-16de eeuw)	
MARIO DAMEN	155
Noord-Holland	
De Gouden Eeuw van de Republiek (17de eeuw)	
DJOEKE VAN NETTEN	175
Zuid-Holland	
De Gouden Eeuw van de crises (18de eeuw)	
THIERRY ALLAIN	193
Drenthe	
De Gouden Eeuw van de koloniën (19de eeuw)	
CORNELIS HENDRIK VAN RHEE	209
Groningen	
De Gouden Eeuw van het aardgas (20ste-21ste eeuw)	
TIMON DE GROOT	229
De Gouden Eeuwen die Nederland verbinden	
LOUIS SICKING	251
Om verder te lezen	267
Over de auteurs	272
Woord van dank	275
Illustratieverantwoording	276

Louis Sicking

De Gouden Eeuwen van Nederland

De Gouden Eeuw zal iedereen in Nederland meteen identificeren met de zeventiende eeuw, de eeuw waarin de Republiek der Verenigde Nederlanden, met Holland in de hoofdrol, een ongekende economische en culturele bloei doormaakte. De Gouden Eeuw neemt een prominente plaats in de geschiedenis van Nederland in. Ook in het buitenland heeft de term ingang gevonden, in de Angelsaksische wereld als *the Dutch Golden Age* terwijl Franstaligen spreken van *le Siècle d'or*. Volgens het gangbare discours in de nationale geschiedenis volgde de Gouden Eeuw op het uitbreken van de Nederlandse Opstand waarin Nederland zich vrijvocht van de Spaanse tirannie onder Filips II. Menig Nederlands geschiedenisboek beschouwt de Nederlandse Opstand of de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) als de periode waarin Nederland ontstond. Hierdoor ontstaat het risico dat eerdere tijdvakken worden verwaarloosd. Overzichtswerken en handboeken over de Nederlandse geschiedenis behandelen de periode voorafgaand aan de Opstand en de Gouden Eeuw – de Middeleeuwen – hooguit als een voorgeschiedenis die meestal in één enkel hoofdstuk of enkele bladzijden wordt afgedaan.

Dit boek reserveert het predicaat Gouden Eeuw niet langer exclusief voor de zeventiende eeuw en voor Holland maar past het breder toe op alle provincies van Nederland die in de loop van de tijd elk een rol van betekenis hebben gespeeld die de eigen regio oversteeg. Dit lijkt verder gezocht dan het is. Het begrip Gouden Eeuw is bijzonder kneedbaar en zelfs dubbelzinnig of meerduidig. Zoals hierna zal worden uitgelegd, wordt een Gouden Eeuw gedefinieerd als een bloeiperiode op het gebied van machtsontplooiing, economie en/of cultuur, al dan niet toegespitst op een bepaald thema.

Dankzij de meerduidigheid van het begrip is het uitstekend bruikbaar voor het aanzetten tot het vernieuwen van de Nederlandse geschiedenis door 1) deze niet langer te zien als vooral Hollandse geschiedenis maar juist de relevantie van alle provincies voor de Nederlandse geschiedenis als geheel te tonen, 2) deze niet langer hoofdzakelijk te beperken tot de periode vanaf de Nederlandse Opstand en Gouden Eeuw maar meer aandacht te besteden aan de Middeleeuwen en daarmee aan de lange termijn, de *longue durée*, 3) de Nederlandse Republiek niet langer te zien als de exclusieve voorganger van het huidige Nederland maar ook oog te hebben voor andere (staatkundige) perspectieven en 4) de Nederlandse geschiedenis niet enkel op zichzelf te beschouwen maar te verbinden met de rest van Europa.

Terwijl in de meeste Europese landen de oorsprong van de eigen nationale geschiedenis in de Middeleeuwen wordt gezocht (en gevonden), reikt die van Nederland niet verder terug dan de zestiende eeuw. Toen immers ontpopte Willem van Oranje zich als ‘Vader des Vaderlands’ door leiding te geven aan de Opstand die uiteindelijk zou leiden tot een zelfstandige staat die met de Vrede van Münster in 1648 volkenrechtelijk werd erkend. Recent – in 2018 – werd het laten samenvallen van het uitbreken van de Nederlandse Opstand of het begin van de Tachtigjarige Oorlog nog expliciet gelijkgesteld met ‘de geboorte van Nederland’ in de gelijknamige tentoonstelling in het Rijksmuseum. De minister-president en de Amsterdamse burgemeester lieten zich naar aanleiding van de opening van deze tentoonstelling in vergelijkbare bewoordingen uit: over de start van de Nederlandse geschiedenis kon dus geen misverstand bestaan. Dé Gouden Eeuw kon tot voor kort rekenen op politieke goedkeuring. Een veelzeggend voorbeeld is het relatieve gemak waarmee de Nederlandse regering, die eerder grootscheepse bezuinigingen doorvoerde in de culturele sector, bijsprong met miljoenen euro’s voor de aanschaf van twee Rembrandts (samen met Frankrijk). Zo maakten tot voor kort ook hedendaagse politici, van rechts en links, goede sier met de Gouden Eeuw. Een paar jaar later telde de staat 150 miljoen euro neer voor nog een Rembrandt,

De Vaandeldrager, terwijl de cultuursector zwaar te lijden had onder de coronamaatregelen. De sterke focus op de verworvenheden van de Gouden Eeuw, waaronder de sublieme kunstwerken van Rembrandt, Vermeer en Frans Hals, leveren een eenzijdig, elitair beeld op van de Nederlandse geschiedenis.

Deze eenzijdige blik is de afgelopen jaren echter sterk bekritiseerd en heeft nu als het ware een tegenhanger gekregen in de vorm van intensieve aandacht voor het Nederlandse slavernijverleden dat in de Gouden Eeuw een aanvang nam. Steden, provincies, bedrijven en zelfs het Koninklijk Huis financieren nieuw onderzoek naar hun rol in de slavenhandel en meer in het algemeen in de voormalige kolonies en naar de winsten die zij daarbij opstrekten. De regering maakte in 2022 excuses 'voor het handelen van de Nederlandse staat in het verleden: postuum aan alle tot slaaf gemaakten die wereldwijd onder dat handelen hebben geleden, aan hun dochters en zonen, en aan al hun nazaten tot in het hier-en-nu'. Tevens stelde de regering een fonds van tweehonderd miljoen euro beschikbaar voor bewustwording van het Nederlandse slavernijverleden. Het is duidelijk, de Gouden Eeuw vraagt om kritische reflectie (hoofdstuk Noord-Holland) die voortzetting verdient.

De Gouden Eeuw relativeren of bekritisieren betekent ook dat we deze in een Europese context plaatsen. Nederland is niet uniek met zijn Gouden Eeuw. Frankrijk heeft zijn *Grand Siècle* die in enge zin samenvalt met de regeerperiode (1661-1715) van de Zonnekoning, Lodewijk XIV. In ruime zin wordt deze Franse Gouden Eeuw wel uitgebreid tot de jaren 1610-1723, de periode tussen de Renaissance en de Verlichting, toen Frankrijk zowel militair als cultureel grote invloed had op de rest van Europa. Spanje kende ook een Gouden Eeuw, *El Siglo de Oro*. Deze valt samen met de grote culturele en artistieke bloei van het Spaanse wereldrijk tussen 1492 en 1659. De Engelse *Golden Age* heeft betrekking op de regeerperiode van Elizabeth I (1558-1603) toen literatuur, theater (William Shakespeare) en muziek een bloeiperiode beleefden, het land de overwinning behaalde op de Spaanse Armada van 1588 en uiteindelijk werd verenigd in een personele unie met Schotland. Kortom, internationaal gezien zijn er meerdere

Gouden Eeuwen. In elk land worden de historische en ideologische grondslagen van de eigen Gouden Eeuw steeds opnieuw onderzocht.

Zelfs binnen Nederland blijkt Holland geen patent te hebben op een 'Gouden Eeuw'. Zo bestaat in de geschiedschrijving over Gelderland een heus debat over de keuze en afbakening van een Gelderse Gouden Eeuw (hoofdstuk Gelderland).

Dit boek sluit aan bij de actualiteit waarin niet alleen de keerzijden van de Hollandse Gouden Eeuw worden belicht maar ook bij andere recente maatschappelijke ontwikkelingen die zouden kunnen worden samengevat als toegenomen weerstand tegen Nederland als 'randstadstaat' waarin 'Den Haag' eerst en vooral de belangen van de Hollandse Randstad behartigt. Een voorbeeld dat getuigt van 'Holland op zijn smalst' en in dit boek aan de orde komt: terwijl de hogesnelheidslijn, die de Randstad met Brussel en Parijs verbindt, is gefinancierd uit de aardgasbaten werd de Zuiderzeelijn die het Noorden met de Randstad had moeten verbinden in 2006 afgeblazen. Na dit besluit trokken Groningers voor het eerst sinds de start van de gaswinning naar Den Haag om te protesteren tegen de achterstelling door de nationale overheid (hoofdstuk Groningen).

Hieronder zal eerst het begrip 'Gouden Eeuw' worden toegelicht. Vervolgens komen de keerzijden van de Gouden Eeuw aan de orde en wordt ingegaan op de gevolgen van het terugbrengen van de Nederlandse geschiedenis tot vooral Hollandse geschiedenis vanaf de Gouden Eeuw. Ten slotte worden de voordelen uit de doeken gedaan van het toekennen van een Gouden Eeuw aan elke provincie. Het is niet de bedoeling afscheid te nemen van de Hollandse Gouden Eeuw maar wel om de dominantie ervan in de Nederlandse geschiedschrijving te doorbreken.

Hopelijk maakt dit boek verdere discussie los over de vanzelfsprekendheid van de Hollandse Gouden Eeuw, of het nu gaat om de topstukken van Rembrandt en Vermeer of over de slavenhandel. Maar vooral beoogt dit boek dat de inwoners van Nederland zich na het lezen ervan realiseren dat elke provincie met een eigen Gouden Eeuw heeft bijgedragen aan de Nederlandse geschiedenis. Door het

begrip achtereenvolgens voor verschillende thema's toe te passen op elke provincie vanaf de zevende tot in de eenentwintigste eeuw ontstaan verrassende nieuwe perspectieven, waaronder de Gouden Eeuw van de Zuiderzee in Flevoland en de Gouden Eeuw van het Nederlands... in Limburg!

Gouden Eeuw: een klassiek concept

Het begrip 'Gouden Eeuw' is geen uitvinding uit de negentiende eeuw, al wordt dat vaak gedacht. Joost van den Vondel had het in een lofdicht op de Oranjes in 1647 al over 'het goude volck in goude weerelds eeuw'. Hij verwees daarmee niet naar een ver verleden maar naar Holland in zijn eigen tijd. Wel raakte de term 'Gouden Eeuw' in de negentiende eeuw verbonden met het nationalisme. Het was de tijd van het net gevormde Koninkrijk der Nederlanden waarin het nationaal gevoel een historische dimensie kreeg die cultureel van karakter was. Dit cultureel nationalisme greep terug op de zeventiende eeuw en richtte zich in de eerste plaats, maar niet uitsluitend, op de schilderkunst van de Hollandse meesters. De Rembrandtverering begon en de Gouden Eeuw kreeg zijn eerste pleitbezorgers, onder wie E.J. Potgieter die in zijn pamflet *Het Rijksmuseum* (1844) een denkbeeldig museum oprichtte voor het grootse verleden van Nederland.

Het begrip 'Gouden Eeuw' is in elk geval al veel ouder. Het gaat terug op klassieke teksten van Vergilius en Ovidius die Nederlandse humanisten al vanaf de late Middeleeuwen inspireerden. Vanaf de tweede helft van de zestiende eeuw drongen klassieke ideeën over de mythe van een gouden tijdperk door in de Nederlandse cultuur en samenleving dankzij rederijkers als Cornelis van Ghistele die verschillende klassieke werken, waaronder de *Aeneis* van Vergilius, in het Nederlands vertaalde. Karel van Mander heeft het in zijn vertaling van Vergilius' *Bucolica* (1597) over een 'gulden eeuwe'. Terwijl Joost van den Vondel 'gulde tijt' voorstelt als vertaling van Vergilius' *aurea mundo* wordt de uitdrukking 'gulden eeuw' vanaf de tweede helft van de zeventiende eeuw gebruikt door verschillende

Nederlandse auteurs, onder wie Johannes van der Gracht en Jacob Westerbaen en raakt zo ingeburgerd.

De uitdrukking verwijst in klassieke teksten naar een ver verleden waaraan een mythische en soms ook een historische betekenis werd toegekend die vaak nauwelijks van elkaar te onderscheiden zijn. De mythische Gouden Eeuw heeft betrekking op een ideale samenleving waarin men vreedzaam en kuis naast elkaar leefde. Deze opvatting werd in de christelijke Middeleeuwen al vroeg overgenomen en geassocieerd met het scheppingsverhaal, de erfzonde en het paradijs. Weliswaar waren Adam en Eva uit het paradijs verdreven, Christus was de herder die de verloren schapen van de mensheid terug naar dat paradijs kon brengen. Middeleeuwse auteurs stelden het paradijs voor als een Gouden Eeuw van de mensheid waarin deze haar onschuld nog niet verloren had. De term werd in de Middeleeuwen eerst en vooral gebruikt om als tegenstelling te fungeren ten opzichte van ondeugden als hebzucht en vraatzucht. Dat gebeurde ook in de Renaissance en de Vroegmoderne Tijd toen literaire auteurs veelvuldig gebruikmaakten van de Gouden Eeuw om te verwijzen naar een ideale mythische wereld die niet meer bestond. In de Nederlandse Republiek genoten werken van dergelijke auteurs waardering en kregen ze ook navolging. Geïnspireerd door een ideale Gouden Eeuw stelde Pieter Cornelisz Hooft bijvoorbeeld in zijn *Granida* (1615) het leven van de eenvoudige onschuldige herder tegenover de verdorven gewoontes en macht en rijkdom van stedelingen en hovelingen.

Volgens de Franse kunsthistoricus Jan Blanc, die in een groot onderzoeksproject de kunstzinnige verworvenheden van de Nederlandse Gouden Eeuw herinterpreteert, onderscheidt deze Gouden Eeuw (overigens samen met de Engelse) zich van de Franse en de Spaanse Gouden Eeuwen doordat zeventiende-eeuwse Nederlanders hun eigen tijd al als een Gouden Eeuw beschouwden terwijl bijvoorbeeld de Spanjaarden dat pas een eeuw later gingen doen. Met andere woorden: in het geval van de Nederlandse Republiek is het mythische concept geen anachronisme, maar werd het destijds al gebruikt om historische, culturele en artistieke discussies over

de plaats van de nieuwe Republiek in de symbolische geschiedenis en geografie van Europa van een kader te voorzien. Volgens Blanc is het essentieel om te beseffen dat de notie van een Gouden Eeuw van begin af aan werd gezien en gebruikt als een mythe waaraan zeer uiteenlopende politieke, religieuze of morele betekenissen konden worden toegekend. Hiermee is de Hollandse Gouden Eeuw ‘een heel gemakkelijk concept om te manipuleren of te kneden’, en dat is nu precies wat intellectuelen, dichters, filosofen en kunstenaars in de zeventiende eeuw deden. Zij verwoordden en verbeeldden de kenmerkende en diepgaande veranderingen in hun eigen tijd die werd gekenmerkt door oorlog, politieke tegenstellingen en religieuze spanningen.

Keerzijden van de Gouden Eeuw

De term ‘Gouden Eeuw’ is zoals gezegd de laatste jaren voorwerp geweest van kritiek omdat niet alles goud was wat er blonk in de eeuw waarin Nederland de wereldzeeën bevoer en overzeese gebieden bestierde met de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) en de West-Indische Compagnie (WIC). Terecht wordt aandacht gevraagd voor de donkere en minder glorieuze kanten van de Gouden Eeuw. De Nederlandse rol in de handel in mensen die onder erbarmelijke omstandigheden vanuit Afrika naar de Nieuwe Wereld werden afgevoerd om daar als slaven (lees desgewenst steeds: ‘totslaafgemaakten’*) tewerk te worden gesteld op plantages heeft tot een ware hausse aan nieuw onderzoek geleid. Ook is bijvoorbeeld pas recent de rol van de VOC in de intra-Aziatische slavenhandel voor het voetlicht gebracht. Lange tijd werden onder de VOC meer slaven gehouden dan in Suriname en Curaçao. Al dit recente onderzoek laat zien hoezeer de rijkdom vergaard in de Republiek het resultaat was van uitbuiting overzee. De kritiek op de ‘Gouden Eeuw’ zwol zozeer aan

* Michiel van Kempen, ‘On the Use of Dutch “Slaaf” and “Totslaafgemaakte”’ in: J. Elahi, S. Trienekens en H. Ramsoedh red., *Against better Judgement. Rethinking Multicultural Society* (Leiden en Boston 2022) 65-75. Zie ook <https://neerlandistiek.nl/2023/05/on-the-use-of-dutch-slaaf-and-totslaafgemaakte/>.

dat verschillende historici voortaan liever spreken over de ‘zeventiende eeuw’, al begon deze in de zestiende...

Historici besteden al wel veel langer aandacht aan de negatieve aspecten van de Gouden Eeuw, bijvoorbeeld aan de proletarisering – toenemende loonafhankelijkheid zonder perspectief op bezit van productiemiddelen of kapitaal om zich zelfstandig te kunnen vestigen – van veel immigranten die, aangetrokken door werkgelegenheid en perspectief op een beter bestaan, naar de Nederlandse Republiek trokken. Die proletarisering was niet toevallig het sterkst in Amsterdam: daar was in vergelijking met de rest van de Republiek de meeste kans op werk voor ongeschoolde loonarbeiders en dienstpersoneel. Dat was een van de keerzijden van het kosmopolitisme van de handelsmetropool, waar zo ongeveer alles wat de wereld te bieden had te koop was. Ook wanneer gekeken wordt naar de koopkracht van de gemiddelde Nederlander kan de Gouden Eeuw worden gerelativeerd. In de vijftiende eeuw was die namelijk groter dan in de zeventiende eeuw. Dit was al bekend maar is door recent onderzoek bevestigd. Er is zelfs gesuggereerd dat de inwoners van het zeventiende-eeuwse Drenthe een hogere levenskwaliteit hadden dan de Hollanders, zeker wanneer de demografische druk en daaraan gerelateerde problemen als ziekten en milieuverontreiniging worden meegenomen.

Het mooiste voorbeeld dat de Hollandse Gouden Eeuw al geruime tijd meer omvatte dan de elites, hun aandelen en hun kunstverzamelingen is misschien wel het klassiek geworden boek *Mensen van klein vermogen. Het 'kopergeld' van de Gouden Eeuw* van A.Th. van Deursen (1931-2011) uit 1978 over hoe gewone mensen hebben geleefd. Van Deursen beperkte zich tot het gewest Holland en haastte zich erbij te vermelden dat Holland niet moest worden opgevat als een pars pro toto voor de gehele Nederlandse Republiek. Die bescheidenheid siert de historicus van de Vrije Universiteit, maar bevestigt tegelijkertijd een belangrijk euvel in de nationale geschiedenis: men laat het grootste en belangrijkste gewest veelal samenvallen met het hele land.

Uitgangspunt in *Elke provincie een eigen Gouden Eeuw* is dat net

als met het huidige onderzoek naar de Hollandse Gouden Eeuw niet alles goud was wat er blonk. Er wordt dus ook aandacht geschonken aan de donkere zijden van de acht eeuwen die aan de zeventiende eeuw voorafgingen en de drie eeuwen die erop volgden. Sterker nog, in overeenstemming met de meerduidigheid van het concept zijn drie van de geselecteerde ‘Gouden Eeuwen’ – die van Zeeland, Zuid-Holland en Drenthe – juist vanuit de ‘keerzijde’ gekozen. Zeeland werd in de negende eeuw geconfronteerd met de Gouden Eeuw van de Vikingen; achttiende-eeuws Zuid-Holland kreeg ondanks economische groei te maken met oproer van een verarmende bevolking; en Drenthe werd in de negentiende eeuw de locatie waar het nationale armoedeprobleem zou moeten worden opgelost door er de armen onder te brengen in ‘Koloniën van Weldadigheid’.

Maar er is meer. Ten tijde van de Gouden Eeuw van Frisia waren Friezen actief in de slavenhandel die in vroegmiddeleeuws Europa een normale activiteit was. De Zeeuwen gingen gebukt onder plundertochten van de Vikingen en werden door hen als slaven verhandeld. In de Gouden Eeuw van de Hanze kregen de Noren een koekje van eigen deeg toen een als oorlogsschip uitgeruste kogge uit de Overijsselse stad Kampen plunderend langs de zuidkust van hun land trok om zich aan te sluiten bij een oorlogsvloot van de Hanze. De handelscompagnieën uit de Republiek, de VOC en de WIC, hadden geen Nederlands patent op roof en slavernij. Van een geheel andere orde was de Groningse Gouden Eeuw die menige wenkbrauw zal doen fronsen maar die juist de actuele betekenis van het begrip zoals het hier is opgevat treffend illustreert. Dat het belang van het Groningse gas de provinciegrenzen ver overstijgt kan niemand zijn ontgaan. De recente parlementaire enquête heeft vastgesteld dat de Nederlandse overheid er vooral de staatskas mee heeft gespekt. De belangen van de Groningers, die nu te kampen hebben met aardbevingen en beschadigde huizen, waren daaraan steeds ondergeschikt. Het is tekenend dat zowel aan het begin van de aardgaswinning, in 1962, als nog in 2011 vanuit politiek en bestuur in verband met het Groningse aardgas werd gesproken over een nieuwe ‘Gouden Eeuw’ die zou aanbreken...

De betrekkelijkheid van de Hollandse Gouden Eeuw komt naar voren in de twee hoofdstukken die voor Noord- en Zuid-Holland zijn gereserveerd en die ingaan op verschillende aspecten van de Republiek. Het hoofdstuk over Noord-Holland zoomt in op Amsterdam en bespreekt de actuele discussie over de ‘klassieke’ Gouden Eeuw die zich toespitst op de keerzijden van de successen, de schitteringen en de verworvenheden. In de achttiende eeuw werd het zuiden van Holland geteisterd door oligarchisering en verarming van de arbeidersklasse terwijl er tegelijkertijd sprake was van bevolkingsgroei en herstructurering van de economie, zodat van een ‘Gouden Eeuw van crises’ kan worden gesproken. Het verrassend actuele hoofdstuk over het zuiden van Holland in de achttiende eeuw sluit aan bij een recente tendens in het Nederlandse onderzoek die de neergang van de Republiek in die eeuw nuanceert.

Nederlandse geschiedenis: vooral Holland vanaf de Gouden Eeuw

Het terugbrengen van de Nederlandse geschiedenis tot Holland in de Gouden Eeuw, tot Amsterdam, tot de grachtengordel, tot de regent-elite die daar woonde, tot de kunst die er aan de muren hing, zien we niet alleen terug in reisgidsen als *Amsterdam and Holland*. De Gouden Eeuw geldt als een zogenaamd sterk merk waarvan steden en musea zich bedienen voor citymarketing en hoge bezoekersaantallen. De kans dat ‘de Gouden Eeuw’ binnenkort niet meer wordt gebruikt lijkt dan ook gering, ongeacht wat sceptische historici ervan vinden. Waarom zou er zo nodig afscheid genomen moeten worden van de term onder het voorwendsel van de noodzakelijke kritische distantie? Vanwege de bekendheid van het begrip ‘Gouden Eeuw’ bij het grote publiek en omdat het is voorzien van een zekere historische legitimiteit door het vroegtijdige gebruik ervan hanteert ook dit boek de term, met inbegrip van de keerzijden. Het wordt gebruikt als uitgangspunt om de discussie over de Nederlandse geschiedenis zowel in tijd als in ruimte te verbreden door het toe te passen op alle provincies vanaf de vroege Middeleeuwen tot het heden.